

O czym warto pamiętać myśląc o przyszłości domu i osiedla

What we Should Bear in Mind While Thinking about the Future of a House and an Estate

Streszczenie

Przyszłość obarczona jest niepewnością i wieloma niewiadomymi, utrudniającymi precyzyjne jej przewidywanie. Podstawą działań w kształtowaniu miejskiego środowiska życia dzisiaj i w przyszłości mogą być zdaniem autora ponadczasowe wartości związane z szeroko rozumianą ekologią przestrzeni zamieszkania.

Abstract

The future is burdened with uncertainty as well as numerous unknowns which make it difficult to predict it precisely. In the author's opinion, the basis for actions in the formation of an urban housing environment at present and in the future can be some timeless values related to the broadly understood ecology of a space of residence.

Słowa kluczowe: procesy urbanizacyjne, potrzeby mieszkaniowe, komfort, wygoda, mieszkanie, tożsamość miejsca, piękno
Keywords: urban processes, housing needs, comfort, convenience, residence, identity of a place, beauty

Życie jednostek i społeczeństw toczy się pomiędzy *przeszłością* i *przyszłością* – i choć jesteśmy niemal pewni, że *teraźniejszość* nie istnieje, bo nawet myśl rodząca się w naszej głowie jest nieuchronnie i nieodwołalnie pochłaniana przez jednostajnie i nieubłaganie przemijający czas w naszym wymiarze – to jednak jesteśmy przekonani, że *żyjemy tu i teraz*. *Przyszłość* w odniesieniu do różnych aspektów i przejawów ludzkiej aktywności kojarzona jest ze zmiennymi i zróżnicowanymi horyzontami czasu. W informatyce i cybernetyce czas płynie niezwykle szybko. W procesie kształtowania miast i osiedli, a więc środowiska życia zamieszkujących je ludzi, przyszłość wydaje się być znacznie odleglejsza, a istotnymi komponentami, decydującymi o rzeczywistym wymiarze czasu dzielącego nas od *przyszłości*, są uwarunkowania polityczne, ekonomiczne, społeczne i techniczno-technologiczne. Pozostaje więc tutaj dla *teraźniejszości* pozornie spory kęs czasu. Jednak gdy w określonym horyzoncie czasowym ten planowany dla *przyszłości*, pożądany i oczekiwany stan będzie stopniowo osiągany, bezpowrotnie z każdą chwilą zawłaszczany będzie przez *przeszłość*. I tylko niepokorna myśl znów będzie usiłowała wydostać się z tego zaklętego kręgu i wyrwać się w nieznaną i wciąż przemijającą *przyszłość*.

Cóż więc czynić dla *domu i osiedla jutra*, gdy ulotna *przyszłość* obarczona jest niemożliwym do pełnego poznania zbiorem niewiadomych czynników i uwarunkowań?

Procesy urbanizacyjne¹, jakie dokonały się na przestrzeni ostatnich pięćdziesięciu lat na skutek gwałtownego wzrostu globalnej liczby ludności – z 3,038 miliarda w 1960 roku do przeszło 6 miliardów w 2000 roku (6,123 miliarda) oraz 7 miliardów w 2012 roku (6,896 miliardów w grudniu 2011) zobowiązują do

The lives of individuals and societies proceed between *the past* and *the future* – even though we are almost certain that *the present* does not exist because even an idea which is born inside our heads is inevitably and irrevocably absorbed by time which flows evenly and mercilessly in our dimension, we are still convinced that *we are living now and here*. *The future* with reference to various aspects and manifestations of human activeness is associated with the changeable and diverse temporal horizons. In information technology and cybernetics, time really flies. In the process of shaping cities, towns and estates, i.e. their inhabitants' dwelling environment, the future seems much more distant, whereas significant components determining the real dimension of the time which separates us from *the future* are the political, economic, social, technical and technological circumstances. Thus, a seemingly large portion of time remains here. However, when in a defined temporal horizon, this state – planned for *the future*, desirable and expected – is achieved gradually, it will be appropriated by *the past* irreversibly with each and every moment. Only a disobedient thought will be trying to get out of this enchanted circle and into the unwritten and ever-passing *future*.

So, what shall we do for *tomorrow's house and estate* if the elusive *future* is burdened with the incomprehensible collection of unknown factors and conditions?

The urbanization processes¹ which have taken place over the span of the last fifty years as a result of an intense increase in the global population – from 3.038 billion in 1960 to more than 6.123 billion in 2000 and seven

* Prof. dr hab. inż. arch. Jacek Gyurkovich, Katedra Kompozycji Urbanistycznej, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej / Jacek Gyurkovich, Prof. D.Sc. Ph.D. Arch., Chair of Urban Composition, Institute of Urban Design, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology

włączenia się w nurt globalnych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju².

Prognozy odnoszące się do procesów demograficznych na świecie wskazują na sukcesywne zwiększanie się liczby ludności, choć dynamika wzrostu jest zróżnicowana w różnych regionach świata. Od połowy ubiegłego wieku obserwuje się wzmożoną migrację ludności do miast: w latach 50. XX w. mieszkało w miastach 25% ludności, z początkiem trzeciego tysiąclecia – w 2008 roku liczba ludności miast przekroczyła 50% globalnej populacji, tj. 3,3 mld, prognozy przewidują, że do 2030 roku liczba ludności miast osiągnie 5 mld. W 2050 roku ludność globu osiągnie 9,0 mld, a ludność miast 70% tej liczby, tj. 6,3 mld³. Dynamika rozwoju miast była zróżnicowana – do połowy XX wieku najszybciej rozwijały się miasta duże, będące ośrodkami przemysłowymi. Po roku 1950 rozwijały się szybciej miasta wielofunkcyjne, o złożonej strukturze gospodarki, szczególnie stolice państw i miasta o znaczeniu międzynarodowym. Z prognoz ONZ wynika, że w 2015 roku będzie na świecie 37 miast o liczbie mieszkańców przekraczającej 5 milionów (w 1950 roku było ich 8), a liczba „megamiast” – powyżej 20 milionów mieszkańców – zwiększy się do 22. Największą dynamiką rozwoju charakteryzują się miasta krajów rozwijających się – Afryki i Azji⁴. Poza wzrostem populacji miast i aglomeracji miejskich, przy obserwowanym w wielu krajach zmniejszaniu się liczby mieszkańców miast małych (Niemcy, Francja), zjawiskiem charakterystycznym ostatnich dekad jest rozwijanie się miejskich sieci osadniczych przez zrastanie się, zlewanie sąsiadujących ze sobą aglomeracji miejskich w tzw. „megalopolis” lub „korytarze miejskie”, tworzące wielomilionowe zespoły osadnicze o układach policentrycznych, liczące od 30 do niemal 100 milionów mieszkańców⁵. „Wiek XXI będzie wiekiem miast”⁶.

Europa jest kontynentem starzejącym się, w którym liczba emerytów przekracza znacznie liczbę dzieci, jednak standard życia w krajach UE przyciąga ludność migrującą w poszukiwaniu pracy z innych regionów świata. W wielu krajach świata – w Europie, a także w USA zwiększanie się liczby ludności związane jest w większym stopniu z napływem imigrantów niż przyrostem naturalnym.

Chociaż, jak wspomniano wyżej, Europa jest kontynentem starzejących się społeczeństw, należy jednak liczyć się z tym, że obserwowany proces zmniejszania się liczby mieszkańców niektórych miast, to zjawisko przejściowe, wynikające ze zmiennych przepływów ludności pomiędzy miastami w poszukiwaniu pracy i lepszych warunków życia, a także z lokalną i globalną sytuacją demograficzną. Ponieważ w dłuższej perspektywie terytorialna ekspansja miast wydaje się być nieuchronną koniecznością, z pewnością powinien to być proces kontrolowany i sterowany przez instrumenty prawne i planistyczne w interesie współczesnych i przyszłych pokoleń zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju miast.

W tym kontekście koncepcja miasta zwartego i dążenie do optymalnego wykorzystania terenów już zurbanizowanych jest z pewnością jedną ze strategii rozwiązywania współczesnych i przyszłych problemów urbanizacji.

Potrzeby mieszkaniowe⁷. Oczekiwania w zakresie kształtowania środowiska mieszkaniowego są współcześnie tak różne, jak różni są ludzie z całym bogactwem zalet i wad i zróżnicowa-

billion in 2012 (6.896 billion in December 2011) – make us join the trend of global actions for the sake of sustainable development².

Forecasts referring to demographic processes across the world indicate a gradual increase in its population even though the dynamic of this rise differs in various regions. Since the mid-twentieth century, we have been observing an intensified migration to the cities: in the 1950s, 25% of the people lived in the cities; at the beginning of the third millennium – in 2008 – more than 50%, i.e. 3.3 billion; it is forecasted that by the year 2030, the urban population will have reached five billion. In 2050, the globe's population will get to 9.0 billion, whereas the cities' population will make 70% of this number, i.e. 6.3 billion³. The dynamic of urban development varied – from the mid-20th century, big cities being industrial centres developed in the fastest mode. After the year 1950 – multifunctional cities with a complicated structure of economy, especially the capitals and urban centres of international significance. UN forecasts say that in 2015 there will be thirty-seven cities with more than 5,000,000 inhabitants all over the world (there were eight in 1950), while the number of “megacities” – with more than 20,000,000 – will rise to twenty-two. The highest dynamic of growth characterizes cities in developing countries across Africa and Asia⁴. Apart from an increase in the populations of cities and urban agglomerations, with the observed decrease in the populations of small towns (Germany, France etc.), a characteristic phenomenon within the previous decades is the development of urban settlement networks through the fusion of neighbouring urban agglomerations into so-called “megalopolises” or “urban corridors” forming multimillion settlement complexes with polycentric layouts and having from 30 to nearly 100 million inhabitants⁵. “The twentieth century will be the age of cities⁶.”

Europe is an ageing continent where the number of retired people considerably exceeds the number of children. However, the living standard in the EU countries attracts those who migrate in search of employment from other regions of the world. In many countries – in Europe and in the USA alike – the increase in the number of their inhabitants is more related to the inflow of immigrants than the population growth rate.

Even though – as we have already mentioned – Europe is a continent of ageing societies, the observed process of the falling number of the inhabitants of some cities may be a temporary phenomenon resulting from the changeable flows of people between cities in search of work and better living conditions as well as from the local and global demographic situation. Since the territorial expansion of the cities seems to be an inevitable necessity in a farther perspective, it should certainly be a process controlled and steered by legal and planning instruments in the interest of contemporary and future generations and in accordance with the idea of sustainable development.

In this context, the concept of a compact city and pursuing the optimal use of already urbanized areas is certainly one of the strategies of solving the contemporary and future problems of urbanization.

Housing needs⁷. Contemporarily, expectations in the field of shaping a housing environment are as different from

ną wrażliwością psychiki poszczególnych osobowości. Możliwość wyboru miejsca zamieszkania, a także formy domu oraz standardu i wielkości mieszkania, wciąż zależy od kondycji finansowej jednostki lub rodziny. Nasilające się procesy urbanizacyjne pozwalają na stwierdzenie, że miasto jest magnesem przyciągającym ludzi. Dzieje się tak przede wszystkim ze względu na koncentrację miejsc pracy – coraz bardziej w usługach niż w przemyśle, choć jest coraz więcej przesłanek do jej decentralizacji, z uwagi na rozszerzający się wachlarz możliwości podejmowania aktywności zawodowej we własnym mieszkaniu lub w miejscach nie związanych z główną siedzibą pracodawcy, tworzonych przez cywilizację informacyjną. Jednak również w dużej mierze o wyborze miasta jako środowiska zamieszkania decyduje atrakcyjność warunków życia, jakie jest ono w stanie zaoferować dzięki swojej złożonej strukturze społecznej i przestrzenno-funkcjonalnej. Wykształcone w procesie historycznego rozwoju miast charakterystyczne elementy struktury urbanistycznej – takie jak ulica, plac, park miejski – są otwartymi przestrzeniami publicznymi integralnie związanymi z pojęciem miasta, wraz z całym zespołem kojarzących się z nimi cech miejskości, którymi są: ruch, tłok, gwar uliczny, nawarstwianie się różnorodnych aktywności, wielowarstwowość i bogactwo funkcji, a także możliwość wytchnienia w cieniu drzew, czy w odizolowanych od ulicznego zgiełku wnętrzach budowli...

Atrakcyjność miasta wiąże się z oferowanymi przez te publiczne przestrzenie i towarzyszące im publiczne budowle możliwości różnorodnych kontaktów z innymi uczestnikami miejskiego życia, wyboru miejsc i przestrzeni dla dokonywania codziennych i okazjonalnych zakupów, wypoczynku, spotkań. Oprawę codziennego życia w miejskiej przestrzeni stanowi bogactwo form architektury, tworzącej ramy dla miejskich przestrzeni publicznych oraz towarzysząca im zieleń skwerów i parków. Możliwość wypoczynku na ławce w parku przy fontannie, spędzenia czasu w galerii malarstwa, muzeum, kościele, filharmonii, kabarecie, czy też oglądania atrakcyjnych witryn sklepowych lub przyglądania się spod parasola ulicznej kawiarenki spektaklowi życia ulicy czy placu – należą do nierozłącznych elementów miejskiego życia. Tym bardziej pożądanym, im bardziej elektroniczna komunikacja izoluje ludzi od siebie.

Opisane wyżej cechy miejskiego środowiska życia stanowią integralną część ekologicznego systemu miejskiej przestrzeni, funkcjonującego w obrębie historycznych zespołów urbanistycznych i pożądanego w obrębie przekształconych bądź kształtowanych od nowa obszarach miasta⁸.

Energia odnawialna jest w koncepcjach zrównoważonego rozwoju istotną komponentą. Współczesna cywilizacja nie może istnieć bez wysoko rozwiniętych technologii i niewyczerpywalnych źródeł energii, a zatem uzyskanie sprawnych i powszechnie stosowanych systemów pozyskiwania energii, spełniających wymogi ekologiczności, jest kwestią czasu i rozwoju wyspecjalizowanych dyscyplin nauki i techniki⁹.

Potrzeb i problemów energetycznych współczesnych cywilizacji z pewnością nie da się rozwiązać przez ograniczenie zużycia energii związanej wyłącznie z budową i eksploatacją mieszkań, jednak z pewnością należy szukać i w tej sferze możliwości zastąpienia konwencjonalnych źródeł energii innymi systemami.

each other as people with the variety of their advantages and disadvantages as well as the incomparable sensitivity of the psyche of individual personalities. The possibility of choosing a place of residence as well as the form of a house and the standard and size of a flat still depends on the financial condition of an individual or a family. The intensifying urbanization processes enable us to state that the city is a magnet which attracts people. First of all, it happens so because of the concentration of workplaces – rather in services than in industry even though there are more and more premises for its decentralization on account of the increasingly vast array of the possibilities of bringing professional activity into one's own flat or into places unrelated to the employer's main seat – they are formed by information civilization. However, the choice of a city as a housing environment is also determined by the attractiveness of the living conditions offered thanks to its complex social, spatial and functional structure. Characteristic elements of an urban structure – such as a street, a square or a park – developed in the process of the historical growth of cities are open public spaces integrally related to the notion of a city, together with an entire set of the features of urbanity associated with them, namely: motion, crowdedness, street turmoil, layered activities, rich functions as well as the possibility of having a good rest in the shadow of trees or in the interiors of structures isolated from the street noise...

The attractiveness of a city is related to the possibilities of contacting the other participants in urban life, of choosing places and spaces for doing the everyday and occasional shopping, relaxing or meeting people offered by these public spaces and the accompanying public structures. The setting of everyday life in an urban space is the richness of architectural forms which frame urban public spaces and the accompanying greenery of squares. The possibilities of resting on a bench by a fountain in a park, spending time in art galleries, at a museum, a church, a philharmonic hall, a cabaret or just watching attractive shop windows or admiring the spectacle of the life of a street or a square from under a café umbrella all rank among the inseparable elements of urban existence. The more electronic communication isolates people from each other, the more desirable they get.

The described features of an urban housing environment make an integral part of the ecological system of an urban space functioning within historical urban complexes and desirable within transformed or reshaped areas in the city⁸.

In the concepts of sustainable development, **renewable energy** makes an important component. Contemporary civilization cannot exist without high technologies or unlimited energy sources so producing efficient and commonly used systems of gaining energy which meet the requirements of ecology is a question of time and the development of specialized disciplines of science and technology⁹.

For certain, the energy needs and problems of contemporary civilizations cannot be solved by limiting the consumption of energy related exclusively to the construction and maintenance of places of residence. However,

Wykorzystywanie lokalnych warunków klimatycznych, sprzyjających pozyskiwaniu energii słonecznej, wiatrowej lub geotermalnej także w krajach Unii Europejskiej okazuje się być już dzisiaj uzasadnioną koniecznością.

Z globalnego punktu widzenia wydaje się jednak, że należy w istotny sposób zwiększyć pozyskiwanie energii słonecznej na tych obszarach na kuli ziemskiej, gdzie występuje ona w nadmiarze i gdzie nie ma sprzyjających warunków do zamieszkania oraz dostarczanie jej do miejsc, w których jest niezbędna dla funkcjonowania gospodarki i środowiska zbudowanego. Zgodnie z informacją podaną przez *German Aerospace Center*, słoneczna elektrownia termiczna usytuowana na Saharze, zajmująca obszar około 140 tys. km² może wytwarzać tyle energii, ile obecnie zużywa się na całym świecie, a analogiczna elektrownia zaspokajająca potrzeby UE zmieści się na obszarze o powierzchni około 25 tys. km²¹⁰. Dla scharakteryzowania potencjalnych możliwości pozyskiwania energii na nieprzyjaznych człowiekowi obszarach pustynnych warto przypomnieć, że Sahara zajmuje obszar 9 milionów km², a Pustynia Arabska ma powierzchnię 2,5 milionów km².

Czego oczekujemy od swojego środowiska zamieszkania, od miejsca do którego powracamy po trudach codziennej pracy oraz z podróży bliskich i dalekich?

Wydaje się, że pytania są banalne, a odpowiedzi łatwe i oczywiste. Jednak obserwacja otaczającej nas przestrzeni zbudowanej, a także analiza efektów działalności inwestycyjnej, realizowanej w ramach funkcjonowania gospodarki rynkowej w Polsce, szczególnie nowych inwestycji mieszkaniowych zmusza do uporczywego powtarzania tych pytań¹¹.

Potrzeba komfortu. Komfort zamieszkania – to złożony zespół cech środowiska mieszkaniowego, odnoszących się do organizacji przestrzeni w skalach urbanistycznych i architektonicznych. Na ten komfort mają istotny wpływ: poczucie bezpieczeństwa, przyjazny klimat przestrzenny, tożsamość miejsca i możliwość identyfikacji własnego środowiska, program funkcjonalny gwarantujący użyteczność i wygodę, dostępność – dogodne powiązania komunikacyjne, brak barier urbanistycznych i architektonicznych dla osób niepełnosprawnych, właściwy standard mieszkań, budynków i przestrzeni otwartej, dobry kontakt ze środowiskiem przyrodniczym, możliwość realizacji zachowań społecznych, ale też prywatność, intymność, cisza, spokój, piękno i harmonia przestrzeni zbudowanej.

Potrzeby człowieka związane z odczuwaniem komfortu, wynikające z fizjologii, życia intymnego czy rodzinnego są niemal niezmiennie od wieków. W większym stopniu zmieniają się potrzeby i zachowania społeczne. Usprawnienia i udogodnienia, służące podniesieniu poziomu komfortu „domowego” zmieniają się wraz z postępem cywilizacyjnym i technicznym. Pierwsza istotna zmiana „technologii domowej” nastąpiła na przełomie XIX i XX wieku (1890-1920) – pojawiły się i upowszechniły takie udogodnienia, jak „...centralne ogrzewanie, kanalizacja, bieżąca zimna i gorąca woda, energia i światło elektryczne, windy...”¹². Cywilizacja informacyjna wraz z elektronicznymi systemami „technologii domowej” w istotny sposób przyspieszyła tempo zmian w udogodnieniach służących „komfortowi domowemu” – inteligentny budynek to złożony system monitorowania komfortu i bezpieczeństwa. Tu z pewnością możemy spodziewać się

we must search for some possibilities of replacing conventional energy sources with different systems. Using the local climatic conditions conducive to the gain of solar, wind or geothermal energy, also in the countries which belong to the European Union, already seems to be a justified necessity.

From the global point of view, it seems, however, that we should considerably increase the gain of solar energy in places where it is in excess and there are no favourable living conditions. We ought to deliver it to locations where it is necessary for the functioning of the economy and the built environment. According to *the German Aerospace Center*, a solar thermal power plant situated in the Sahara occupying the area of around 140,000 km² could produce as much energy as the whole world consumes these days, whereas an analogous power plant satisfying the needs of the European Union would cover the area of circa 25,000 km².¹⁰ In order to characterize the potential of energy gain in man-unfriendly desert areas, let me remind you that the area of the Sahara is 9,000,000 km², while the Arab Desert – 2,500,000 km².

What do we except from our housing environment, from the place where we come back after the hardships of everyday work as well as from short- and long-distance travels?

It seems that all of these questions are banal, while the answers are easy and obvious. However, the observation of the built space which surrounds us as well as an analysis of the effects of investing activities realized within the functioning of the market economy in Poland, especially new housing investments, make us repeat them all over again¹¹.

Need for comfort. The comfort of residence is an entire set of the features of a housing environment referring to the organization of spaces in urban and architectural scales. It remains under the influence of: the feeling of safety, a friendly spatial climate, the identity of a place with the possibility of identifying one's own environment, a functional programme guaranteeing usability, accessibility – convenient transport connections, a lack of urban and architectural barriers to disabled people, the proper standard of flats, buildings and open spaces, good contact with the natural environment, the possibility of realizing social behaviours but also privacy, intimacy, quiet, peace, the beauty and harmony of a built space.

Human needs related to comfort resulting from his physiology, his intimate or family life have not changed much for ages. Social needs and behaviours change more often. Improvements and conveniences, serving to increase the level of “home comfort”, alter with the progress of civilization and technology. The first significant change in “home technology” took place at the turn of the 19th century (1890–1920) with such devices as “...central heating, canalization, running cold and hot water, electric energy and light, lifts...”¹². Information civilization together with its electronic systems of “home technology” considerably accelerated the pace of changes in conveniences serving “home comfort” – a smart building is a complex system of comfort and safety monitoring. Here certainly we can expect a multitude of novelties supporting comfort

wielu kolejnych nowości, sprzyjających zarówno odczuwaniu komfortu, jak i służących pełniejszej realizacji idei zrównoważonego rozwoju.

Przyjazny klimat przestrzenny. W miejscu zamieszkania – zarówno wewnątrz domu lub mieszkania jak i w najbliższym, znajdującym się w zasięgu wzroku, otoczeniu potrzebne jest wyciszenie, spokój, przestrzeń o przyjaznych cechach.

W otoczeniu zewnętrznym najpełniej akceptowane są elementy środowiska naturalnego, przyrodniczego – drzewa, krzewy, kwiaty, zielone łąki, spokojne, pełne zieleni wnętrza rekreacyjne pomiędzy budynkami, skwer, park, tafle wody i otwarte rozległe widoki. Do pożądaných cech sąsiedztwa należy harmonijne środowisko kulturowe – spokojna architektura otaczających budynków, wnoszących pozytywne wartości estetyczne i odczucie ładu przestrzennego, usytuowanych w stosownej odległości, zapewniającej intymność we własnym mieszkaniu, a także dobrze skomponowana przestrzeń placu w atrakcyjnej oprawie architektonicznej lub wnętrza cichej ulicy ze szpalerem drzew, przyjaznymi miejscami spotkań i wypoczynku czy parasolami kawiarni. W miejscu zamieszkania potrzebny jest ład przestrzenny – *harmonijne otoczenie* – wzajemne współgranie form budynków i architektury z naturą.

Tożsamość miejsca. Równie istotną cechą warunkującą wytworzenie poczucia bezpieczeństwa jest – *możliwość identyfikacji* – a więc odnalezienia swojego miejsca zamieszkania w otaczającej nas przestrzeni. Zapewnienie tej możliwości daje dobra, świadoma kompozycja przestrzeni miasta. Gwarancją uzyskania pożądaną z tego punktu widzenia przestrzennej struktury miasta daje, jak uczy doświadczenie wieków – twórcza kontynuacja, stosowanie wykształconych w historycznym rozwoju miasta jego symbolicznej typologii elementów przestrzennych – w kulturze europejskiej, takich jak: ulica, plac, park, czytelne definiowanie przestrzeni poprzez harmonijną regulację – linie i gabaryty zabudowy – a także elementy charakterystyczne, rozpoznawalne, o wyrazistych indywidualnych cechach, znaki w przestrzeni, dominanty – *formy mocne*. Można więc stwierdzić, że stosowanie w strukturze przestrzennej miasta – środowiska zamieszkania tych charakterystycznych elementów, jak i strukturalny podział tkanki miejskiej – wyodrębnianie zróżnicowanych przestrzennych i funkcjonalnie zespołów urbanistycznych, stosowanie świadomie skomponowanych *krawędzi* tych zespołów i przestrzeni między nimi – *powierzchni i przestrzeni granicznych*, zapewnia czytelność przestrzeniom miasta, również niezwykle istotną dla poczucia bezpieczeństwa, eliminującą obawę przed dezorientacją i zagubieniem¹³.

W kulturze europejskiej o chrześcijańskich korzeniach charakterystycznym elementem struktury przestrzennej, czytelną w sylwecie miasta dominantą, formą mocną, wokół której lokalne społeczności organizowały fizyczną przestrzeń swojego środowiska życia – był kościół. Można z całą pewnością stwierdzić, że obecność w środowisku zamieszkania kościoła – miejsca kultu, miejsca spotkań ludzi z Bogiem, dawała ludziom przez wieki poczucie bezpieczeństwa, przynależności do wspólnoty wiary, myśli, czynów i nadziei. Konieczność kontynuowania tej tradycji wynika nie tylko z potrzeby ducha lokalnych społeczności – wiąże się także obecnie z potrzebą symbolicznego podkreślenia swojej tożsamości¹⁴.

and serving more complete implementation of the idea of sustainable development.

Friendly spatial climate. In a place of residence – both inside a house or a flat and in the surroundings within eyeshot – concentration, quiet and a space with some friendly features are needed.

The elements of the natural environment – trees, bushes, shrubs, flowers, green meadows, quiet recreational enclosures full of greenery, squares, parks, water sheets and open extensive views – are accepted more fully in the external surroundings. Desirable features of a neighbourhood include a harmonious cultural environment – the quiet architecture of the surrounding buildings which bring positive esthetical values and the feeling of spatial order situated at an appropriate distance and securing intimacy in one's own flat as well as the well-composed space of a square in attractive architectural setting or the enclosure of a peaceful street with a tree row, some friendly places meant for meetings and recreation or café umbrellas. A place of residence needs spatial order – *harmonious surroundings* – the mutual play of the forms of buildings and architecture with nature.

The identity of a place. An equally important feature conditioning the creation of the feeling of safety is *the possibility of identifying* – finding one's place of residence in the surrounding space. It is guaranteed by a good, conscious composition of the space of a city. As the experience of centuries teaches us, a spatial urban structure desirable from this perspective is secured by creative continuation, the application of the symbolical typology of spatial elements developed in the historical growth of the city in European culture, such as a street, a square, a park, the legible definition of a space through harmonious regulation – the development lines and the limiting outlines – as well as some characteristic, recognizable elements with clearly individual qualities, signs in space, dominants: *mighty forms*. Thus we might say that the use of these elements as well as the structural division of urban tissue – the isolation of spatially and functionally diversified urban complexes, the application of the consciously composed *edges* of these complexes and spaces between them – *frontier surfaces and spaces* – in the spatial structure of a city, a housing environment give legibility to urban spaces which supports the feeling of safety as well as eliminates the fear of disorientation and confusion¹³.

In European culture with its Christian roots, a church used to be a characteristic element of the spatial structure, a dominant legible in the city silhouette, a mighty form which organized the physical space of the living environment for local communities. We can say with all confidence that the presence of a church – a place of worship meant for meetings with God – in a housing environment made people feel safe for centuries. They knew that they belonged to a community of faith, hope, ideas and deeds. The necessity of continuing this tradition does not simply result from the need of the spirit of local communities – it is also related to the need for symbolical emphasis on one's identity¹⁴.

Comfort. In everyday life, comfort also – or perhaps first of all – means functionality, the standard of a residential

Wygoda. Dla codziennego życia wygoda – to także, a może przede wszystkim funkcjonalność, dostosowany do indywidualnych potrzeb mieszkańców standard zespołu mieszkaniowego, otoczenia budynku, a także odpowiedni standard powierzchniowy i użytkowy pomieszczeń w budynku i mieszkaniach, zapewniający godziwe warunki życia. W relacjach pomiędzy budynkiem i najbliższym otoczeniem wygoda wiąże się przede wszystkim z zapewnieniem dogodnego dojścia od podjazdu czy parkingu, usunięcie barier i przeszkód dla osób niepełnosprawnych, wyposażenie klatek schodowych w windy, także w budynkach niskich, za pomocą których powinien być również osiągnięty parking lub garaż usytuowany pod budynkiem i mieszczący potrzebne miejsca postojowe dla każdego mieszkania¹⁵.

Mieszkanie. W każdym mieszkaniu, a szczególnie w mieszkaniu rodzinnym, przeznaczonym dla trzech lub większej liczby osób – niezbędny jest odpowiadający potrzebom użytkowników program funkcjonalny pomieszczeń, a także ich dobre, prawidłowe wzajemne powiązania, eliminujące kolizje. Komfort użytkowania mieszkania, poza odpowiednim standardem powierzchniowym i funkcjonalnym, może zapewnić tzw. *rozkładowość* – czyli wyodrębnienie *strefy dziennej*, skupiającej pomieszczenia związane z życiem rodziny i zewnętrzną, towarzyską aktywnością jej członków, od *strefy nocnej – intymnej*, łączącej indywidualne pokoje poszczególnych członków rodziny z obsługującymi je pomieszczeniami sanitarnymi i gospodarczymi. Odrębna komunikacja w obydwu strefach umożliwia zachowanie intymności, a niezależne powiązanie z zewnętrzną przestrzenią rekreacyjną daje wygodę użytkowania.

W strefie dziennej pożądana jest przestronna przestrzeń wejściowa z węzłem sanitarnym i niezależną garderobą, komfortowa kuchnia z jadalnią, wydzielona lub połączona z pokojem dziennym i tworząca wraz z nim otwartą część mieszkania, użytkowaną wspólnie przez wszystkich członków rodziny i ich gości.

W strefie nocnej mieszkania rodzinnego w europejskiej kulturze pożądaną jest zapewnienie większej intymności małżonkom – rodzicom w ich pokoju sypialnym dzięki wyposażeniu go w oddzielny węzeł sanitarny, garderobę i przedsionek, oddzielający te pomieszczenia od wspólnej komunikacji i indywidualnych pokoi pozostałych członków rodziny, dysponujących w większych mieszkaniach dodatkowym węzłem sanitarnym.

Pożądaną cechą mieszkania jest – *elastyczność funkcjonalna* – która oznacza możliwość łatwego wprowadzania niezbędnych w cyklu rozwojowym rodziny zmian w sposobie użytkowania, wielkości lub standardzie wyposażenia pomieszczeń. Podatność na przekształcenia sprzyjać będzie zaspokajaniu niestabilnych potrzeb psychicznych, związanych z poszukiwaniem nowych wrażeń estetycznych, zmianą stylu życia¹⁶.

Piękno. Piękno wymyka się definicjom, jest pojęciem względnym – subiektywne odczucie piękna może więc być bardzo różnicowane¹⁷. Wiemy, iż wrażliwość na piękno zależy od przygotowania odbiorcy – a więc od poziomu kultury, wiedzy i dotychczasowych doświadczeń, które zawsze są punktem odniesienia przy percepcji i wartościowaniu nowych wrażeń. Istotne znaczenie dla odbioru wrażeń ma osobiste, subiektywne przeżycie emocjonalne. I choć zapewne intensywność przeżyć zależy od tzw. *stanu estetyczności i estetycznej postawy strukturującej*, to jednak istotne są pewne szczególne cechy przedmiotu percepcji,

complex adjusted to its residents' individual needs, of the surroundings as well as the appropriate areal and utilitarian standard of the rooms inside a building and the flats guaranteeing decent living conditions. In relations between a building and its nearest surroundings, comfort is mostly related to the guarantee of convenient access to a driveway or a car park, the lack of barriers to the disabled, lifts in the staircases, also in low buildings, which should also make it possible to get to a car park or a garage situated beneath the building and having parking spaces needed for every flat¹⁵.

A flat. Every flat, especially a family flat meant for three or more people, requires a functional programme for the rooms responding to the users' needs as well as good, proper interrelations which eliminate collisions. Apart from an appropriate areal and functional standard, the comfort of using a flat may secure the so-called *partition*, i.e. the separation of *the day zone*, concentrating rooms related to the life of a family and the external, social activeness of its members, from *the night zone – intimate*, connecting family members' private rooms with the servicing sanitary and managerial facilities. Separate movement in both zones makes it possible to keep intimacy, while an independent connection with the external recreational space gives the comfort of using it.

The day zone needs a spacious entrance space with a sanitary centre and an isolated wardrobe, a comfortable kitchen with a dining room – separated or connected with the dayroom and jointly creating the open part of the flat shared by all the family members as well as their guests.

In the night zone of a family flat in European culture, a desired feature is the guarantee of more intimacy for a married couple – the parents – in their bedroom owing to an isolated sanitary centre, a wardrobe and an entrance hall separating these rooms from common motion and the remaining family members' individual rooms. In bigger flats, there is an extra sanitary centre.

Another desirable feature of a flat is its *functional flexibility* which means the possibility of the easy introduction of changes in the manner of using it, in the size or standard of room furnishings that is necessary in the developmental family cycle. Receptivity to transformations will help to satisfy some instable mental needs related to a search for new esthetical sensations and a change of the lifestyle¹⁶.

Beauty. Beauty slips out of every definition – it is a relative notion; the subjective feeling of beauty may be very diversified¹⁷. We know that sensitivity to beauty depends on the recipient's condition – on the level of his/her culture, knowledge and previous experiences which always make a reference point with the perception and valuation of new sensations. A personal, subjective emotional experience is of high importance for the reception of sensations. Even though the intensiveness of experiences probably depends upon the so-called *state of flexibility and an esthetical structuring attitude*, there are special qualities of the object of perception which produce potential positive sensations and emotions inside a recipient¹⁸.

Undoubtedly, *harmony* – the balance of tensions and emotions, the mutual play of elements forming a statically

które sprawiają, że potencjalnie możliwe jest wywoływanie pozytywnych odczuć i emocjonalnych przeżyć u odbiorcy¹⁸.

Niewątpliwie *harmonia*, a więc równowaga napięć i emocjonalnych odczuć, wzajemne współgranie elementów składających się na percypowaną statycznie lub dynamicznie całość – pomaga w wydobyciu piękna. Harmonia może być również cechą kompozycji dynamicznej – spontanicznej lub świadomie kształtowanej kompozycji swobodnej, zharmonizowanej przez zrównoważenie nawarstwiających się form, posiadających wspólne pierwiastki – tworzących struktury *malownicze*.

Harmonijna kompozycja pozwala na osiągnięcie ładu przestrzennego. Przestrzeń zbudowana, cechująca się bogactwem i różnorodnością uformowań ujętych w ramy porządkującej je kompozycji, właściwym akcentowaniem miejsc ważnych w strukturze zespołu urbanistycznego za pomocą form mocnych i lokalnych dominant, a także dobrymi wzajemnymi relacjami skali budynków i wnętrz urbanistycznych – przestrzeni otwartych, oferujących kontakt z „naturą”, może dzięki atrakcyjności i harmonii wywoływać pozytywne emocje, pozwalające na odczuwanie przyjemności z percepcji otoczenia.

Na „piękno” zespołów mieszkaniowych składa się kształt, klimat i jakość architektury budynków mieszkalnych i towarzyszących zabudowie mieszkaniowej, standard wykończenia budynków, zastosowane materiały, ich faktura, kolorystyka i trwałość¹⁹. Jednak to nie wystarcza. Niezwykle ważne jest zintegrowane z architekturą zagospodarowanie terenów otwartych. Standard urządzenia i jakości kompozycji nawierzchni utwardzonych – uliczek, ciągów pieszych, placów, przestrzeni zielonych – trawników, krzewów i drzew oraz związanych z nimi miejsc do wypoczynku i zabawy dla dzieci i młodzieży, zachowanie właściwych relacji pomiędzy prywatnością i wspólnym, grupowym bądź publicznym użytkowaniem przestrzeni – to także warunki konieczne dla odczuwania piękna²⁰.

Uwagi o zamieszkiwaniu tu i teraz i w przyszłości zwanej jutrem. Na całym świecie, zarówno w krajach rozwijających się jak i zamożnych, miliony ludzi mieszkają wciąż w warunkach substandardowych, spowodowanych sytuacją materialną jednostek, rodzin i społeczeństw, wynikającą z braku skutecznych mechanizmów zapewnienia godziwych warunków życia członkom cywilizacji XXI wieku. Miasta oferują szeroką gamę warunków zamieszkiwania – tak pod względem usytuowania i standardu mieszkania, jak i jakości środowiska życia. Możliwość wyboru środowiska zamieszkania odpowiadającego indywidualnym potrzebom, uzależniona jest niemal wyłącznie od statusu ekonomicznego mieszkańców. Jest to odrębny problem, związany ze sferą polityki społeczno-gospodarczej państwa i lokalnych samorządów, systemów kredytowania i subwencjonowania mieszkań. W krajach dobrobytu społecznego, do których z pewnością nadal można zaliczać kraje Unii Europejskiej, problem dostępności mieszkań dla mieszkańców o zróżnicowanym poziomie zamożności może być regulowany przez lokalne i ponadlokalne przepisy, organizacje i tworzone przez nie systemy ekonomiczne. Współczesne systemy deweloperskich realizacji mieszkaniowych w Polsce i systemy kredytowania mieszkań sprawiają, że komfortowe realizacje mieszkań w dobrych lokalizacjach śródmiejskich są niedostępne dla wielu mniej zamożnych ludzi, którzy zasiedlają na obrzeżach miast tańsze mieszkania i ze-

or dynamically perceived whole – helps to extort beauty. It can also be a feature of a dynamical composition – a spontaneous or consciously shaped free composition harmonized through the equilibrium of layered forms having some common elements and building *picturesque* structures.

A harmonious composition facilitates spatial order. A built space, characterized by the richness and diversity of formations within the frames of a tidying composition, the proper accentuation of places important in the structure of an urban complex by means of mighty forms and local dominants as well as good mutual relations in the scale of buildings and urban enclosures – open spaces offering contact with “nature” can arouse positive emotions making it possible to feel pleasure from the perception of the surroundings owing to their appeal and harmony.

The “beauty” of residential complexes consists of the shape, atmosphere and quality of the architecture of residential buildings and the accompanying structures, the finishing standard, the applied materials, their texture, colours and durability¹⁹. However, it is not enough. It is extremely important to develop open areas integrated with architecture. The management standard and the quality of the composition of hardened surfaces – alleys, pedestrian sequences and squares, of green spaces – lawns, shrubs and trees with the related places for young people’s recreation and children’s play, the preservation of proper relations between privacy and a common, group or public use of spaces are the necessary conditions for feeling beauty, too²⁰.

Comments on living now and here as well as in the future called tomorrow. All over the world, both in developing and wealthy countries, millions of people still live in substandard conditions caused by the material situation of individuals, families and societies resulting from the lack of effective mechanisms of guaranteeing decent living conditions to the members of the twenty-first century civilization. The cities offer a vast array of living conditions considering the situation and standard of a flat as well as the quality of a dwelling environment. The possibility of choosing a housing environment which responds to individual needs almost entirely depends upon its residents’ economic status. It is a different problem related to the sphere of the social and economic policy of a state and its local self-governments as well as the systems of crediting and subsidizing flats. Under social welfare, e.g. in the European Union’s countries, the problem of the accessibility of flats for people at various levels of wealth can be regulated by local and national rules and organizations with their economic systems. In relation to the contemporary systems of developer housing implementations in Poland and those of crediting flats, the realizations of luxury places of residence in attractive central locations are inaccessible to a number of less wealthy people who settle cheaper flats and residential complexes (Social Construction Societies) on the outskirts. Such a situation leads to the formation of *ghettos* which do not really result from the creation of closed and protected urban complexes in defiance of untrue information sent to the public. In fact, they result from a lack of policy from the state

społy mieszkaniowe np. w tzw. TBS-ach. Ta sytuacja powoduje powstawanie *gett*, które nie tyle są skutkiem tworzenia zamkniętych i chronionych zespołów urbanistycznych, wbrew błędnemu informowaniu opinii publicznej, co jest wynikiem braku polityki państwa i lokalnych samorządów, które powinny przez systemy kredytów i dopłat dla niezamożnych rodzin i członków miejskiej społeczności, zadbać o zapewnienie zróżnicowanej struktury społecznej mieszkańców w realizowanych na obszarze miasta zespołach mieszkaniowych. Przyszłość może być jednak inna...

Struktura społeczna strefy zamieszkania w monachijskim Nowym Mieście Targowym Riem jest wynikiem koncepcji zrównoważonego rozwoju. Oparta jest na systemie „Mix Monachium” polegający na przemieszaniu mieszkańców o zróżnicowanym statusie społecznym i ekonomicznym. Mieszkania subsydiowane w 100%, mieszkania spółdzielcze subsydiowane częściowo i mieszkania oferowane na wolnym rynku (własnościowe) stanowią każde po 1/3 struktury mieszkaniowej i są usytuowane we wszystkich zespołach zabudowy. Mieszkańkę stanowi również struktura mieszkań – dla rodzin z dziećmi, dla osób samotnych i dla osób starszych²¹. Z podobnymi systemami spotykamy się w innych miastach europejskich – w działaniach rewitalizacyjnych w Hamburgu HafenCity²², w Kolonii²³ czy też w Wiedniu.

Fizyczny kształt i program użytkowy osiedla dostosowany do potrzeb i oczekiwań mieszkańców, w tym walory przestrzeni otwartych, wprowadzających zieleń i środowisko przyrodnicze do wnętrza zespołów mieszkaniowych, tworzą wysoką jakość środowiska zamieszkania, cenioną i pożądaną nie tylko dzisiaj, lecz z pewnością także w przyszłości. Przeciwnością tego sposobu kształtowania zespołów mieszkaniowych są stłoczone i pozbawione zielonych przestrzeni rekreacyjnych osiedla i zespoły mieszkaniowe, które nie oferują miastu i jego mieszkańcom pozytywnych wartości, będąc jedynie realizacją dyktatu błędnie pojmowanej ekonomii. Naprawienie tych błędów w strukturze miasta będzie się wiązało z koniecznością likwidacji – wyburzenia niedawno zrealizowanych budynków. Prawdopodobnie będzie to także niezbędne ze względu na standard oferowanych tam mieszkań.

Poruszone problemy są próbą zwrócenia uwagi na istotne i niezmiennie potrzeby w zakresie kształtowania środowiska zamieszkania w miastach. Wiążą się one z właściwie rozumianą ekologią przestrzeni miejskiej, dla której dobre relacje człowiek – środowisko przyrodnicze – przestrzeń zbudowana są podstawą kształtowania pożądanej jakości warunków życia i harmonijnego otoczenia.

PRZYPISY:

¹ J. Gyurkovich, *Znaczenie współczesnych transformacji obszarów miejskich dla globalnych procesów urbanizacji / The significance of contemporary transformations of urban areas for the global processes of urbanization*, [w:] Gyurkovich J., Kantarek A.A., Wójcik A. (red.) *Przyszłość Miasta – Miasto Przyszłości / Future of the City – City of the Future*, Czasopismo Techniczne, A/2012/1-2, s.231-246.

² Rocznik Demograficzny 2011/Demographic Yearbook of Poland 2011, tabl. 1(128) POWIERZCHNIA I LUDNOŚĆ ŚWIATA /SURFACE AND POPULATION OF THE WORLD, s. 457, [w:] www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_sy_demographic_yearbook_2011.pdf; Instytut Genetyki Człowieka PAN z Poznania w informacjach do programu „Ziemia z nieba. Portret planety u progu XXI wieku” podaje następujące informacje i prognozy dotyczące ludności świata: 1800 r. – 1,0 mld.; 1960 r. – 3,0 mld.; 2000 r. – 6,0 mld.; 2050 r. – 9,0 mld, z czego 70% będzie zamieszkiwało w miastach – co tydzień ludność miast powiększa się o 1,0 mln.; 1/3 ludności globu to mieszkańcy Chin i Indii;

and the local self-governments which should guarantee a diverse social structure of the inhabitants in residential complexes implemented on the municipal grounds through the systems of credits and subsidies for indigent families and members of an urban community. The future may look different though...

The social structure of the housing zone in Munich's New Market City of Riem is an effect of the concept of sustainable development. It is based on the "Mix Munich" system which consists in mixing inhabitants with various social and economic statuses. Flats subsidized in 100%, cooperative flats subsidized partially and (owner-occupied) flats offered on the free market make one third of the residential structure each, being situated in all the complexes of buildings. The structure of the flats also makes a mix: for families with children, for singles and for elderly people²¹. We encounter similar systems in some other European cities, for instance in revitalizations underway in HafenCity Hamburg²², in Cologne²³ or in Vienna.

A physical shape and a utilitarian programme for a housing estate adjusted to its inhabitants' needs and expectations, including the values of open spaces, introducing greenery and the natural environment to the interiors of residential complexes, create the high quality of a housing environment – valued and desired today and certainly in the future. The opposites of this manner of shaping residential complexes are overcrowded housing estates and complexes without green recreational spaces which do not offer any positive values to the city and its dwellers being just the implementation of the dictate of wrongly understood economics. Correcting these mistakes in the urban structure will be related to the necessity to liquidate – demolish – some recently raised buildings. It will be probably necessary on account of the standard of the flats on offer as well.

The presented problems make an attempt to draw people's attention to some significant and unchangeable needs in the domain of shaping a housing environment in the cities. They are related to the properly comprehended ecology of an urban space where good man – environment – built space relations make the basis for shaping the desirable quality of the living conditions and harmonious surroundings.

ENDNOTES:

¹ J. Gyurkovich, *The significance of contemporary transformations of urban areas for the global processes of urbanization*, [in:] Gyurkovich J., Kantarek A.A., Wójcik A. (ed.) *Future of the City – City of the Future*, Technical Transactions, A/2012/1-2, p. 231–246.

² Demographic Yearbook 2011, table 1(128) SURFACE AND POPULATION OF THE WORLD, p. 457, [in:] www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_sy_demographic_yearbook_2011.pdf;

In information on the programme "Earth from the sky. Portrait of the planet at the turn of the century", the PAS The Institute of Human Genetics gives the following data and forecasts concerning the world population: 1800 – 1.0 billion; 1960 – 3.0 billion; 2000 – 6.0 billion; 2050 – 9.0 billion of which 70% will be living in the cities – the urban population increases by 1.0 million every week; 1/3 of the global population are the inhabitants of China and India.

³ [in:] www.money.pl/wiadomosci/artykul/onz:globalna;ucieczka;do;miast,183,0,250295.html/

⁴ N. Pawlak, J. Pawlak, *Zrównoważony rozwój miast*, [in:] www.agenda21.waw.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=55&Itemid=53.

⁵ *Ibid.*; see also [in:] Paszkowski Z., *Miasto idealne*, TaiWPN "UNIVERSITAS", Krakow 2011.

- ³ [w:] www.money.pl/wiadomosci/artykul/onz:globalna;ucieczka;do;miast,183,0,250295.html/
- ⁴ N. Pawlak, J. Pawlak, *Zrównoważony rozwój miast*, [w:] www.agenda21.waw.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=55&Itemid=53
- ⁵ *Ibidem*; patrz także [w:] Paszkowski Z., *Miasto idealne*, TAiWPN UNIVERSITAS, Kraków 2011.
- ⁶ Webb W.E., *XIX wiek był wiekiem imperiów, wiek XX był wiekiem państw narodowych. Wiek XXI będzie wiekiem miast*, [w:] www.ibm.com/smarterplanet/pl/pl/smarter_cities/ideas/index.html
- ⁷ J. Gyurkovich, *Mieszkać w mieście / Living in the City*, [w:] Materiały VII Międzynarodowej Konferencji IPU WA PK, Zeszyty Naukowe IPU nr 7/00, Instytut Projektowania Urbanistycznego Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, Kraków 2000, s. 67–74.
- ⁸ J. Gyurkovich, *Architektura w przestrzeni miasta. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2010, s. 71–71.
- ⁹ J. Gyurkovich, *Architektura w przestrzeni...*, op. cit., s. 83.
- ¹⁰ Zobacz [w:] - <http://www.postcarbon.pl/2008/01/12/elektrownia-na-saharze>.
- ¹¹ Porównaj z: J. Gyurkovich, *Architektura mieszkaniowa – ekonomika i jakość życia*, Materiały Konferencyjne Wyższej Szkoły Ubezpieczeń w Kielcach, *Budownictwo i gospodarka mieszkaniowa – społeczne i ekonomiczne problemy*, Zeszyt Nr 4/2002, Kielce 2002 r., s. 9–21.
- ¹² W. Rybczyński, *Dom. Krótka historia idei*, Wydawnictwo Marabut, Oficyna Wydawnicza Volumen, Gdańsk, Warszawa 1996., s. 217–231.
- ¹³ J. Gyurkovich, *Znaczenie form charakterystycznych dla kształtowania i percepcji przestrzeni. Wybrane zagadnienia kompozycji w architekturze i urbanistyce*, Monografia nr 258, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 1999, s. 54–59.
- ¹⁴ J. Gyurkovich, *Kościół w miejscu zamieszkania*, [w:] *Środowisko Mieszkaniowe/ Housing Environment*, 2/2004 r., Katedra Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, Kraków 2004, s. 102–104.
- ¹⁵ J. Gyurkovich, *Architektura w przestrzeni...*, op. cit., s. 97.
- ¹⁶ *Ibidem*, s. 99.
- ¹⁷ U. Eco (red.), *Historia piękna*, REBIS, Poznań 2005., s. 8–10; „Piękny” - a wraz z nim „wdzięczny” i „ładny”, „wzniosły”, „cudowny” i „pyszny” i tym podobne wyrażenia – to przymiotnik, którego często używamy, wskazując, że coś się nam podoba. Wydaje się, że w tym znaczeniu piękne równa się temu, co dobre...
- ¹⁸ M. Golaszewska, *Estetyka pięciu zmysłów*, Warszawa–Kraków 1997, s. 25–37.
- ¹⁹ Na pytanie, co sprawia, że domy są naprawdę piękne, próbuje odpowiedzieć Alain de Botton, *The Architecture of Happiness – The Secret Art of Furnishing Your Life*, Penguin Books, London 2007.
- ²⁰ J. Gyurkovich, *Architektura w przestrzeni...*, op. cit., s. 101–102.
- ²¹ J. Gyurkovich, *Miejsce do życia – nowa dzielnica Messestadt Riem w Monachium*, [w:] red. Wacław Seruga, *Środowisko Mieszkaniowe/ Housing Environment*, 10/2012, Katedra Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, Kraków 2012, s. 68–73.
- ²² J. Gyurkovich, *Znaczenie współczesnych transformacji...*, op. cit., s. 231–246.
- ²³ J. Gyurkovich, *Kolonia – rewitalizacja dawnego portu Rheinauhafen / Cologne – revitalization of the former port of Rheinauhafen*, [w:] Gyurkovich J. (red.) POKL – Projekt „Politechnika XXI wieku – program rozwojowy Politechniki Krakowskiej – najwyższej jakości dydaktyka dla przyszłych polskich inżynierów”, *Czasopismo Techniczne*, A/2011/3, s. 25–46.
- ⁶ Wellington E. Webb – “The 19th century was the age of empires, the 20th century – of national countries. The 20th century will be the age of cities” [in:] www.ibm.com/smarterplanet/pl/pl/smarter_cities/ideas/index.html.
- ⁷ J. Gyurkovich, *Living in the City*, [in:] Materials from the 7th IUD FA CUT International Conference, IUD Scientific Journals no. 7/00, Institute of Urban Design, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, Krakow 2000, p. 67–74.
- ⁸ J. Gyurkovich, *Architektura w przestrzeni miasta. Wybrane problemy*, Cracow University of Technology Press, Krakow 2010, p. 71.
- ⁹ J. Gyurkovich, *Architektura w przestrzeni...*, op. cit., p. 83.
- ¹⁰ See [in:] <http://www.postcarbon.pl/2008/01/12/elektrownia-na-saharze>.
- ¹¹ Cf.: J. Gyurkovich, *Architektura mieszkaniowa – ekonomika i jakość życia*. Conference Materials from the Tertiary-Level School of Insurances in Kielce – *Budownictwo i gospodarka mieszkaniowa – społeczne i ekonomiczne problemy*, Journal No. 4/2002, Kielce 2002, p. 9–21.
- ¹² W. Rybczyński, *Dom. Krótka historia idei*, Marabut, Volumen, Gdansk, Warsaw 1996, p. 217–231.
- ¹³ J. Gyurkovich, *Znaczenie form charakterystycznych dla kształtowania i percepcji przestrzeni. Wybrane zagadnienia kompozycji w architekturze i urbanistyce*, Monograph no. 258, Cracow University of Technology Press, Krakow 1999, p. 54–59.
- ¹⁴ J. Gyurkovich, *Kościół w miejscu zamieszkania*, [in:] *Housing Environment*, 2/2004, Chair of Housing Environment, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, Krakow 2004, p. 102–104.
- ¹⁵ J. Gyurkovich, *Architektura w przestrzeni...*, op. cit., p. 97.
- ¹⁶ *Ibid.*, p. 99.
- ¹⁷ U. Eco (ed.), *Historia piękna*, REBIS, Poznan 2005, p. 8-10: “Beautiful” as well as “graceful” and “pretty”, “fine”, “wonderful”, “excellent” etc. – these are adjectives we often use indicating that we like something. It seems that beautiful equals what is good in this depiction...
- ¹⁸ M. Golaszewska, *Estetyka pięciu zmysłów*, Warsaw–Krakow 1997, p. 25–37.
- ¹⁹ Alain de Botton tries to answer the question what makes houses really beautiful, *The Architecture of Happiness – The Secret Art of Furnishing Your Life*, Penguin Books, London 2007.
- ²⁰ J. Gyurkovich, *Architektura w przestrzeni...*, op. cit., p. 101–102.
- ²¹ J. Gyurkovich, *Miejsce do życia – nowa dzielnica Messestadt Riem w Monachium*, [in:] ed. Wacław Seruga, *Housing Environment*, 10/2012, Chair of Housing Environment, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, Krakow 2012, p. 68–73.
- ²² Jacek Gyurkovich, *The significance of contemporary transformations...*, op. cit., p. 231–246.
- ²³ J. Gyurkovich, *Cologne – revitalization of the former port of Rheinauhafen*, [in:] Gyurkovich J. (ed.) POKL – Project “The 21st Century University of Technology – Developmental Programme at Cracow University of Technology – Highest-Quality Education for Future Polish Engineers”, *Technical Transactions*, A/2011/3, p. 25–46.